

О.П. Чучалін,

викладач,

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ В СИСТЕМІ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Важливе місце в історії України, її культурі та суспільно-політичному житті традиційно відіграє православ'я, тому проблеми висвітлення релігійної тематики постійно зберігають свою актуальність. Зацікавленість науковців і пересічних громадян церковно-релігійними аспектами вітчизняної історії зумовлена демократичними процесами сьогодення, відкриттям доступу до архівних джерел, дослідженнями зарубіжних науковців.

Дослідженню антирелігійної пропаганди у сфері народної освіти присвячено ряд праць, зокрема радянських дослідників М. Голодного [2], Б.С. Кобзар [3], Є. Ярославського [10]. Серед сучасних українських дослідників слід відзначити Т. Бобко [1], Т.В. Лопушан [5], Г. Славути [7].

Першочерговим завданням партійного керівництва у церковній сфері було прагнення відірвати від церкви якомога більшу кількість населення, послабити авторитет священнослужителів, закрити храми та молитовні будинки, згодом їх переобладнати на школи та будинки культури. Партія розглядала молодь як свій резерв, тому повинна була перейняти

партійні принципи, в тому числі й установки на всеохоплюючу атеїзацію. Справі виховання молодого безвірника були підпорядковані школа та всі просвітницькі заклади.

Згідно з декретами Раднаркому України від 22 та 25 січня 1919 року та наступними постановою Народного комісаріату освіти й інструкцією Народного комісаріату юстиції УРСР, всі учбові заклади перейшли у відання Наркомосвіти республіки. Одночасно було заборонено виконання релігійних обрядів у школі, викладання там релігійних віровчень [2, 19].

У прийнятому в 1922 році Кодексі законів про народну освіту УРСР передбачалося, що виховання та освіта в республіці повинні бути вільними від будь якого релігійного впливу. Щоб забезпечити здійснення цього положення, закон заборонив викладання в усіх учбових закладах та виховних закладах особам, які перебувають у матеріальній або службовій залежності від релігійних організацій, а також заборонив викладати релігію неповнолітнім і поза школою – в молитовних будинках, вдома і т. д [2, 20].

Принцип відокремлення школи від церкви знайшов своє відображення й у пізнішому законодавстві. Зокрема, релігійним об'єднанням та організаціям заборонено організувати і проводити спеціальні дитячі та юнацькі збори. Одним з основних принципів народної освіти в СРСР є «світський характер освіти, що виключає вплив релігії».

У Декреті «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» говориться про наступне: «Школа отделяется от церкви. Преподавание религиозных вероучений во всех государственных и общественных, а также частных учебных заведениях, где преподаются общеобразовательные предметы,

не допускається. Граждане могут обучаться и обучать религии частным образом» [8, 33].

Згідно з декретом РНК України «Про перехід учбових закладів з інших відомств у відомство Народного комісаріату освіти» і «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» Народний комісаріат ухвалив:

1. Всі духовні училища і семінарії з їх майном і кредитами переходять з духовного відомства у відомство Народного комісаріату освіти і перетворюються у школи загальноосвітнього характеру.

2. З предметів викладання виключаються: Закон Божий, церковнослов'янська мова, церковна історія, церковні співи і стародавні мови.

3. П'ятий і шостий класи духовних семінарій, як спеціальні богословські класи, ліквідуються; курс четвертого класу вважати закінченим, і випуск провести на загальних підставах з 8 класом загальноосвітніх учбових закладів [4, 155].

Таким чином, церква позбавлялася можливості навчати і виховувати підростаюче покоління законним шляхом. Більше того, радянська влада звільняла від викладацької роботи осіб, що перебували в матеріальній або службовій залежності від організацій релігійного культу. Представники духовенства, які до революції займалися педагогічною діяльністю, відтепер позбавлялися викладацького цензу.

Тогочасний вчитель повинен був здійснювати антирелігійну роботу не тільки на уроках, а й у позаурочний час, зокрема, у гуртках та працювати з віруючими батьками, проводячи бесіди й диспути, організовуючи вечори й екскурсії антирелігійного характеру.

Як приклад, було розроблено програму занять для селянських антирелігійних гуртків, яка була складена з таким розрахунком, щоб у гуртку могли брати участь, навіть і неписемні селяни. Заняття проводилися у формі бесіди. У програмі після кожної теми подано короткий список літератури для керівника і членів гуртка. Для гуртків, які працювали в Україні, здійснювалася передплата на антирелігійний журнал «Безвірник», де можна було знайти матеріали для підготовки до занять.

Загалом вся програма складалася із 13 занять, з яких 9 присвячено суспільно-історичним питанням і 4 природничо-науковим. Працюючи один раз на тиждень, всю програму можна виконати за 4 – 5 місяців. Структура програми включала наступні теми:

1. Селянство і релігія.
2. Кому потрібна віра в Бога?
3. Чи створив Бог світ і, що таке закони природи?
4. Походження життя й людина на землі.
5. Бог і організм людини.
6. Чи потрібна Божа допомога селянинові в його господарстві.
7. Як і чому виникла в людей віра в Бога?
8. Християнські й нехристиянські релігії.
9. Чи був Христос і як виникло християнство?
10. Хто такі сектанти?
11. Соціалістичне будівництво на селі й релігія.
12. Релігія й сільський побут.
13. Спілка Безвірників і її завдання в царині антирелігійної роботи на селі [6, 2].

Щодо загальноосвітніх навчальних закладів, то вчителю або вихователю молодших класів необхідно було добре знати, наскільки учні вільні від релігії і марновірства, з тим щоб відповідно спрямовувати виховну роботу.

Вчитель суспільствознавства пантелеймонівської школи Донецької області А.П. Лагода, який творчо підходив до викладу навчального матеріалу, докладно спинявся під час уроків на походження релігії, її соціальних коренях, прищеплював учням матеріалістичне розуміння суспільно-історичних явищ.

У школах Донецької, Харківської, Черкаської, Кіровоградської областей широко практикувалося для учнів 5 – 8 класів, а в деяких школах і для старшокласників включення питань атеїзму в роботу найрізноманітніших предметних учнівських гуртків, у тому числі історичних [3, 96].

Отже, з прийняттям декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» держава і церква вийшли на новий рівень відносин. Школа відокремилася від церкви і мала виключно світський характер освіти. Антирелігійне виховання зростаючого покоління відбувалось у формах гурткової роботи (диспути, лекції, вечори, вистави тощо), участі у масових антирелігійних кампаніях, активної пропагандистської діяльності самих учнів. Все це перетворилося на систему дій, спрямованих на знищення релігійної свідомості та релігійного світогляду дітей, усунення церкви із системи виховання та запровадження нової атеїстичної ідеології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобко Т. До проблеми релігійності молоді в 20-х рр. ХХ с. / Т. Бобко // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття». (16 – 18 травня 2000 р.). Доповіді та повідомлення. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 4. – С. 43 – 46.
2. Голодний М. Радянське законодавство про релігійні культи / М. Голодний. – Київ: Видавництво політичної літератури України, 1974. – 134 с.
3. Кобзар Б.С. Атеїстичне виховання учнів у процесі позакласної роботи / Б.С. Кобзар // Український історичний журнал. – 1967. – № 1. – С. 95 – 99.
4. КПРС і радянська держава про релігію та атеїстичну пропаганду (Збірник документів і матеріалів). – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1962. – 184 с.
5. Лопушан Т.В. Проблема атеїстичного виховання школярів педагогічній пресі 20 – 30-х років ХХ століття / Т.В. Лопушан // Християнські цінності в системі підготовки вчителя національної школи: теорія, традиції, практика: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Умань, 15 листопада 2011 року) / ред. кол.: В.С. Фуркало (гол. ред.) та ін. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 53 – 59.
6. Програма занять в антирелігійному гуртку на селі. – Харків: перша друкарня державного видавництва України імені Г.І. Петровського, 1927. – 16 с.
7. Славута Г. Антирелігійна політика радянської держави в галузі народної освіти у 20 – 30 роки / Г. Славута // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1 – 2. – С. 244 – 252.

8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф.166. – Опис 1. – Од.зб. 11. – 50 арк.
9. ЦДАВОУ. – Ф.166. – Опис 1. – Од.зб. 381. – 156 арк.
10. Ярославський Є. Вибрані антирелігійні статті / Є. Ярославський. – К.: Держполітвидав, 1958. – 192 с.